

Η συμβολή των Ελλήνων Κληρικών εις τον Διαφωτισμόν και εις την αναγέννησιν των θετικών επιστημών

Σεβ. Μητροπολίτου Καισαριανής, Βύρωνος και Υμηττού κ. Δανιήλ
Εκκλησία, έτος ΠΖ', τεύχος 3, Μάρτιος 2010, σελ. 158-165

Μακαριώτατε Αρχιεπίσκοπε Αθηνών και πάσης Ελλάδος κύριε Ιερώνυμε,
Σεβασμιώτατοι και Θεοφιλέστατοι εν Χριστώ Αδελφοί Ιεράρχες,
Πανοσιολογιώτατοι και Αιδεσιμολογιώτατοι Πατέρες,
Ελλογιμώτατοι κύριοι καθηγητές,
Εντιμολογιώτατοι κύριοι Διευθυντές των Γραφείων των Αντιπροσωπειών του Ευρωπαϊκού
Κοινοβουλίου και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην Ελλάδα,
Εντιμολογιώτατε κ. Πρόεδρε του Εθνικού Αστεροσκοπείου Αθηνών,
Εντιμολογιώτατε κ. Πρόεδρε του Ευγενιδείου Πλανηταρίου Ιδρύματος.

Η Διεθνής Αστρονομική Ένωσι ανακήρυξε το διανύμενο έτος 2009 ως παγκόσμιο έτος της Αστρονομίας με κεντρικό θέμα· «Το Σύμπαν· Δικό σας να το ανακαλύψετε» εξ αφορμής της συμπληρώσεως 400 ετών από της πρώτης παρατηρήσεως των ουρανίων σωμάτων δια τηλεσκοπίου από τον μαθηματικό και αστρονόμο Γαλιλαίο.

Λαβούσα αφορμή η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος εκ του γεγονότος τούτου απεφάσισε να συγκαλέσει την παρούσα Ημερίδα σε συνεργασία αφ' ενός μεν με το Εθνικό Αστεροσκοπείο Αθηνών και το Ευγενίδειο Ίδρυμα και αφ' ετέρου με τα Γραφεία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην Ελλάδα.

Με την συγκαλουμένη Ημερίδα η Ιερά Σύνοδος επιθυμεί·

1) Να υπομνήσει τις περί κόσμου διδασκαλίες της Εκκλησίας·

α) Ότι το Σύμπαν είναι έργο της Σοφίας και της Δυνάμεως του Προανάρχου Τριαδικού Θεού, εφ' όσον ομολογούμε και διακηρύσσουμε· «Συ κατ' αρχάς, Κύριε, την γην εθεμελίωσας, και έργα των χειρών σου εισιν οι ουρανοί» (Προς Εβραίους α'10) και «πας γαρ οίκος κατασκευάζεται υπό τινος, ο δε τα πάντα κατασκευάσας Θεός» (Προς Εβραίους γ'4).

β) Ότι το Σύμπαν ως λαβόν αρχήν έχει και τέλος κατά την απευδέστατη προφητεία του Κυρίου μας ότι «οι ουρανοί παρελεύσονται» (Ματθαίου ε'18) και την διακήρυξι της θεοπνεύστου Γραφής ότι μόνος ο Θεός παραμένει αναλλοίωτος και ατελευταίος «αυτοί απολούνται, συ δε διαμένεις· και πάντες ως μιάτιον παλαιωθήσονται, και ωσει περιβόλαιον ελίξεις αυτούς, και αλλαγήσονται· συ δε ο αυτός ει, και τα έτη σου ουκ εκλείψουσι» (Προς Εβραίους α'11-12).

Ο απόστολος Πέτρος προφητεύει ως εξής το τέλος του σύμπαντος κόσμου· «Ουρανοί ροιζηδόν παρελεύσονται, στοιχεία δε καυσούμενα λυθήσονται, και γη και τα εν αυτή έργα κατακαήσεται» (Β' Πέτρου γ'10).

γ) Ότι κατά την προφητεία του αυτού Αποστόλου οι πιστοί «καινούς δε ουρανοί και γην καινήν κατά το επάγγελμα αυτού προσδοκώμεν, εν οίς δικαιοσύνη κατοικεί» (Β' Πέτρου γ'13).

δ) Ότι η δημιουργία του Συμπαντος είναι αποκάλυψι και φανέρωσι του αοράτου Θεού, η συνοχή και η συντήρησί του μαρτυρεί τον Κτίστη και Δημιουργό, τον Κυβερνήτη και Συντηρητή αυτού «διότι το γνωστόν του Θεού φανερόν εστιν εν αυτοίς· ο γαρ Θεός αυτοίς εφανέρωσε. Τα γαρ αόρατα αυτού από κτίσεως κόσμου τοίς ποιήμασι νοούμενα καθοράται, η τε αϊδιος αυτού δύναμις και θειότης, εις το είναι αυτούς αναπολογήτους» (Προς Ρωμαίους 19-20).

Ο άγιος Γρηγόριος ο Νύσσης διδάσκει, ότι από την μελέτη των δημιουργημάτων ο άνθρωπος γνωρίζει μερικώς το Δημιουργό Θεο· « Η θεία φύσις αυτή καθ' εαυτήν ότι ποτέ κατ' ουσίαν εστι, πάσης υπέρκειται καταληπτικής επινοίας, απρόσιτος και απροσπέλαστος ούσα ταις στοχαστικαίς επινοίαις, και ούπω τις ανθρώπις προς την των εκλήπτων κατανόησιν εξεύρηται δύναμις· ουδέ τις έφοδος καταληπτική των αμηγάνων επενοήθη. Διο και ανεξιχνιάστους τας οδούς αυτού ο μέγας ονομάζει Απόστολος, σημαίνων δια του λόγου το ανεπίβατον είναι λογισμοίς την οδόν εκείνην, η προς την γνώσιν της θείας ουσίας άγει· ως ούπω τινός των προωδευκότων τον βίον ίχνος τι καταληπτικής επινοίας σημαυνομένου τη γνώσει του υπέρ γνώσιν πράγματος. Τοιούτος δε ων κατά την φύσιν ο υπέρ πάσαν φύσιν, άλλω λόγω και οράται και καταλαμβάνεται ο αόρατός τε και απερίγραπτος. Πολλοί δε οι της τοιαύτης κατανόησεως τρόποι. Εστι γαρ και δια της εμφανιόμενης τω παντί σοφίας, τον εν σοφία πάντα πεποιηκότα στοχαστικώς ιδείν. Καθάπερ και επί των ανθρωπίνων δημιουργημάτων οράται τρόπον τινα τη διανοία ο δημιουργός του

προκειμένου κατασκευάσματος, την τέχνην τω έργω εναποθέμενος. Οράται δε ουχ η φύσις του τεχνητεύσαντος, αλλά μόνον η τεχνική επιστήμη, ην ο τεχνίτης τη κατασκευή εναπέθετο. Ούτω και προς τον εν τη κτίσει βλέποντες κόσμον, έννοιαν ου της ουσίας, αλλά της σοφίας του κατά πάντα σοφώς πεποιηκότος αντυπούμεθα ». (Γρηγορίου Νύσσης, Εις τους Μακαρισμούς, λόγος στ', Ρ. υ. 44, 1268).

Δηλαδή· «Τι ακριβώς είναι αυτή καθ' ε αυτήν η θεία φύση κατά την ουσία της, και ξεπερνάει κάθε σκέψη για να την καταλάβουμε, επειδή είναι απρόσιτη και απλησίαστη για τις στοχαστικές σκέψεις. Και για τους ανθρώπους δε βρέθηκε ακόμη καμιά δύναμη για την κατανόηση των ακαταλήπτων, ούτε επινοήθηκε καμιά μέθοδος για να κατανοήσουν αυτά που είναι αδύνατον να κατανοηθούν. Γι αυτό κι ο μέγας Απόστολος αποκαλεί «ανεξιχνίαστους τους δρόμους του Θεού» (Προς Ρωμαίους ια' 33), φανερώνοντας μ' αυτό το λόγο πως είναι απάτητος με συλλογισμούς ο δρόμος εκείνος, που οδηγεί στη γνώση της ουσίας του Θεού. Γιατί κανείς μέχρι τώρα από όσους έχουν προοδεύσει στον ενάρτετο βίο, δε μας φανέρωσε με τρόπο καταληπτό κάποιο σημείο για τη γνώση του όντος, που είναι πάνω από τη γνώση. Με το να είναι αυτό που είναι κατά τη φύση, ο πάνω από κάθε φύση, γίνεται καταληπτός και βλέπεται με άλλην έννοια ο αόρατος κι απεριγράπτος. Κι είναι πολλοί οι τρόποι αυτής της κατανόησης. Μπορείς δηλαδή και μέσα από τη σοφία που φαίνεται σε όλα, να δεις με τρόπο στοχαστικό Εκείνον που δημιούργησε τα πάντα εν σοφία. Όπως κατά κάποιο τρόπο φανερώνεται και στα ανθρώπινα δημιουργήματα νοερά ο δημιουργός του έργου, που έχουμε μπροστά μας, αφού στο έργο έχει αποθέσει την τέχνη του. Αποκαλύπτεται δε όχι η φύση του τεχνίτη, αλλά μόνο η τεχνική γνώση, που ο τεχνίτης αποτύπωσε στο κατασκεύασμα. Έτσι κι όταν βλέπουμε προσεκτικά τον κόσμο μέσα στη δημιουργία, αναπαριστάνουμε μέσα στο νου όχι την έννοια της ουσίας, αλλά της σοφίας Εκείνου, που εποίησε τα πάντα με σοφό τρόπο».

ε) Ότι η δημιουργία του κόσμου έγινε για το μυστήριο της δια του Ιησού Χριστού αποκαλύψεως και φανερώσεως του Θεού « ος εστιν εικών του Θεού του αοράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ότι εν αυτώ εκτίσθη τα πάντα, τα εν τοις ουρανοίς και τα επί της γης, τα ορατά και τα αόρατα » (Προς Κολοσσαείς α' 15-16).

Ο άγιος Μαξίμος ο Ομολογητής επισημαίνει · «Τούτό εστιν το μέγα και απόκρυφον μυστήριο· τούτό εστιν το μακάριον, δι ο τα πάντα συνέστησαν τέλος. Τούτό εστιν ο της αρχής των όντων προεπινοούμενος θείος σκοπός, ον ορίζοντες είναι φαμεν, προεπινοούμενον τέλος, ου ένεκα μεν πάντα, αυτό δε ουδενός ένεκα. Προς τούτο το τέλος αφορών, τας των όντων ο Θεός παρήγαγεν ουσίας. Τούτο κυρίως εστί το της προνοίας και των προνοουμένων, πέρας· καθ' ο εις το Θεόν, η των υπ' αυ του πεποιημένων εστί ανακεφαλαίωσις.

Τούτο εστι το πάντα περιγράφον τους αιώνας, και την υπεράπειρον και απειράκις απείρως προϋπάρχουσαν των αιώνων μεγάλην του Θεού βουλήν εκφαίνον μυστήριο· ης γέγονεν άγγελος αυτός ο κατ' ουσίαν του Θεού Λόγος γενόμενος άνθρωπος · και αυτόν, ει θέμις ειπείν, τον ενδότατον πυθμένα της Πατρικής αγαθότητος φανερόν καταστήσας, και το τέλος εν αυτώ δείξας, δι' ο την προς το είναι σαφώς αρχήν έλαβον το πεποιημένα. Δια γαρ τον Χριστόν, ήγουν το κατά Χριστόν μυστήριο, πάντες οι αιώνες, και τα εν αυτοίς τοις αιώσιν, εν Χριστώ την αρχήν του είναι και το τέλος ειλήφασιν» (Μαξίμου Ομολογητού, Ερώτησις ξ'· « ως αμνού αμώμου και ασπίλου Χριστού προεγνώσαμεν προ καταβολής κόσμου· φανερωθέντος δε επ' ε σχάτων των χρόνων δι η μάς. Υπό τίνος προεγνωσμένου;» Προς Θαλάσσιον τον Οσιώτατον Πρεσβύτερον και Ηγούμενον Διαφόρων Απώρων της θείας Γραφής εις ερωτήσεις και απαντήσεις ξε', Ρ G 90, 621).

Δηλαδή· «Αυτό είναι το μεγάλο κι απόκρυφο μυστήριο. Αυτό είναι το μακάριο τέλος για το οποίο έχουν γίνει όλα. Αυτός είναι ο θείος σκοπός που προεπινοήθηκε πριν από την αρχή των όντων, που ορίζοντάς τον μπορούμε να τον πούμε «προεπινοούμενο τέλος», για χάρη του οποίου έγιναν τα πάντα κι αυτό για χάρη κανενός. Σ' αυτό το τέλος ατενίζοντας δημιούργησε ο Θεός τις ουσίες των όντων. Αυτό είναι κυρίως το πέρας της προνοίας και εκείνων που η πρόνοια προνοεί, σύμφωνα με το οποίο γίνεται η επανασυναγωγή στο Θεό όλων των ποιημάτων του. Αυτό είναι το μυστήριο που περικλείει όλους τους αιώνες και φανερώνει την υπεράπειρη και που άπειρες φορές απείρως προϋπάρχει από τους αιώνες μεγάλη βουλή του Θεού, της οποίας βουλής αγγελιοφόρος έγινε ο ίδιος ο σύμφωνος με την ουσία του Θεού Λόγος όταν έγινε άνθρωπος, και φανέρωσε, αν μου επιτρέπεται να πω, τον ίδιο το βαθύτερο πυθμένα της Πατρικής αγαθότητας κι έδειξε μέσα σ' αυτόν το τέλος, που για χάρη του τα δημιουργήματα έλαβαν σαφώς την αρχή της ύπαρξής τους. Γιατί για το Χριστό, δηλαδή για το μυστήριο κατά Χριστό, όλοι οι αιώνες και όλα όσα περιέχουν έχουν λάβει την αρχή και το τέλος του είναι τους».

στ) Ότι ο άνθρωπος ετάχθη από τον Θεό Δημιουργό Του να φυλάσσει την δημιουργία (Γενέσεως β'15).

ζ) Ότι όλα τα δημιουργήματα δοξολογούν τον Θεό Κτίστη και Δημιουργό τους και αιούν Αυτόν, εκπληρώντας τους λόγους των όντων · «Αινείτε αυτόν ήλιος και σελήνη, αινείτε αυτόν πάντα τα άστρα και το φως. Αινείτε αυτόν οι ουρανοί των ουρανών και το ύδωρ το υπεράνω των ουρανών» (Ψαλμός ρμη' (148) 2-4).

2) Ότι δεν υπάρχει μεταξύ πίστεως και επιστήμης σύγκρουσι όταν εκάστη μένει στα όριά της. Ούτε η πίστι υποτάσσεται στους νόμους του φυσικού κόσμου ούτε η επιστήμη δύναται να επιλύει όλα τα προβλήματα. Η μία αναβιβάζει τον άνθρωπο στα αιώνια και τα υπερφυσικά ελευθερούσα αυτόν από τα γεώδη και πρόσκαιρα. Η άλλη οικονομεί τα εν τω κόσμω και αυτά υπό πολλούς περιορισμούς.

Τα όρια των δύο αυτών δωρεών του Θεού της πίστεως και της γνώσεως ελεσημάνθησαν στο Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο που διοργάνωσε η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος στις 4-8 Οκτωβρίου 2000 με την ευκαιρία των εορτασμών του Ιωβηλαίου για την συμπλήρωσι δύο χιλιάδων ετών από την γέννησι του Κυρίου μας Ιησού Χριστού από τις εισηγήσεις·

α) του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αλβανίας κ. Αναστασίου με θέμα· «Η Ορθοδοξία προ της ραγδαίας εξελίξεως των θετικών επιστημών (Διαπιστώσεις - προτάσεις)».

β) του Ελλογιμοτάτου κ. Νικολάου Αρτεμιάδου, Ομότιμου Καθηγητού Μαθηματικών του Πανεπιστημίου Πατρών και Προέδρου της Ακαδημίας Αθηνών με θέμα· «Θετικές επιστήμες και μεταφυσικές αλήθειες », που ετόνισε ότι · «... η πρόοδος των θετικών επιστημών όχι μόνο δεν οδηγεί στην αμφισβήτηση μεταφυσικών αληθειών και της υπάρξεως του Θεού αλλά αντιθέτως μας φωτίζει στο να νοιώσουμε τις αλήθειες αυτές και να ζήσουμε αρμονικά με την Ορθόδοξο Χριστιανική Πίστη».

Ο μακαριστός Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος κυρός Χριστόδουλος στον Χαιρετισμό, που απηύθυνε προς τα μέλη και τους εισηγητές του αναφερθέντος Συνεδρίου ετόνισε ότι · «Η Εκκλησία όμως αναγνωρίζοντας μεν το γεγονός ότι κάθε ανακάλυψη αποτελεί διείσδυση στα μυστικά της θεϊκής σοφίας ευνοεί την επιστήμη. Αντικρίζει όμως και μία κοινωνία που δεν διακρίνεται για την πνευματική ποιότητά της, την προσήλωση σε αρχές και αξίες, μία κοινωνία που έχει την ιδιότητα να γεννά περισσότερα προβλήματα από όσα να λύνει, που χαρακτηρίζεται από παθολογικό εγωισμό και αλαζονεία, που στερείται από κάθε ίχνος αιωνίας προοπτικής».

3) Ότι οι αστρονομικές πληροφορίες της Βίβλου απαιτούν ιδιαιτέρως κανόνες ερμηνείας και κατανοήσεώς τους εφ' όσον η Αγία Γραφή πρωτίστως ομιλεί για τον Θεό και τα έργα του Θεού και οδηγεί την ψυχή στην σωτηρία.

4) Να τονίσει και να υπομνήσει την συμβολή των κληρικών στην ανάπτυξι των θετικών επιστημών.

Από μία σύντομη έρευνα για την παρούσα Ημερίδα συνέλεξα ένα πλούσιο υλικό που κατέταξα σε τρεις ενότητες.

Στην πρώτη ενότητα ενέταξα τους κληρικούς που διέπρεψαν ως λόγιοι και εδίδαξαν τα λεγόμενα τότε νεωτερικά μαθήματα ή έγγραφαν αξιόλογα συγγράμματα.

Αναφέρω τα ονόματά τους κατατάσσοντάς τους χρονολογικά, κατά την χρονολογία της γεννήσεώς τους.

α' Λέων ο Φιλόσοφος ή Μαθηματικός

Εγεννήθη κατά την πρώτη δεκαετία του Θ' αιώνας. Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης (840 μ.Χ.). Εδίδαξε και διεύθυνε τον Πανεπιστήμιο της Μαγναύρας.

Υπήρξε εκ των κυριωτέρων μορφών της επί αυτοκράτορος Κωνσταντινουπόλεως Θεοφίλου (820-842 μ.Χ.) συντελεσθείσης αναγεννήσεως των γραμμάτων και των επιστημών. Εδωσε μεγάλη ώθησι στις θετικές επιστήμες.

Ενδιαφερόταν ιδιαιτέρως για την Αστρονομία και τα Μαθηματικά. Μεταξύ των έργων του περιλαμβάνεται και πραγματεία περί εκλείψεως ηλίου και σελήνης.

β' Μιχαήλ Ψελλός

Ο ύπατος των φιλοσόφων του ενδεκάτου αιώνας. Εκ των μεγαλυτέρων πνευματικών μορφών του μέσου Ελληνισμού.

Ο Κωνσταντίνος Ψελλός γεννήθηκε στην Νικομήδεια το 1018 μ.Χ. Διακρίθηκε ως σοφός, πολιτικός ανήρ και καθηγητής της φιλοσοφίας. Διετέλεσε πρωθυπουργός του αυτοκράτορος Μιχαήλ του Παραπινάκη (1071-1078 μ.Χ.). Το 1054 εκάρη μοναχός και έλαβε το όνομα Μιχαήλ.

Από επιστολές του βγαίνει το συμπέρασμα, ότι δίδασκε και Γεωμετρία (την εν γραμμαίς θεωρίαν). Έγραψε και φυσικές πραγματείες. Σε επιστολή του αναφέρει, ότι οι φθορές και οι γενέσεις της ύλης γίνονται από φυσικά αίτια και όχι από αόρατες και μυστικές δυνάμεις. Ανάμεσα στα έργα του που στηρίχθηκαν σε αυτή την άποψη είναι το «Επίλυσις Φυσικών Ζητημάτων», στο οποίο περιέχονται και στοιχεία Μετεωρολογίας. Επίσης αξιόλογο έργο του είναι το «Περί λίθων δυνάμεως», στο οποίο αναφέρονται οι φυσικές ιδιότητες των ορυκτών. Σε επιστολή του που απευθύνει στον Πατριάρχη Μιχαήλ Κηρουλάριο αναφέρεται στην παρασκευή του χρυσού. Έγραψε και αστρονομικά έργα, όπως το «Περί Μεγάλου Ενιαυτού » και το σωζόμενο «Περί της κινήσεως του χρόνου, των κύκλων του Ηλίου και της Σελήνης, της ε κλείψεως αυτών και της του Πάσχα ευρέσεως».

Ο Ψελλός έγραψε και μικτές εργασίες. Στην πραγματεία του «Διδασκαλία Παντοδαπή» που επίσης σώζεται περιέχονται 200 θέματα επιστημονικά της αστρονομίας, της μετεωρολογίας, της κοσμολογίας, της φυσικής, της βοτανικής και των μαθηματικών. Στο έργο του «Σύνταγμα ευσύνοπτον εις τας τέσσαρας Μαθηματικάς Επιστήμας εκτός από τις επιστήμες της Αριθμητικής, της Μουσικής, της Γεωμετρίας και της Αστρονομίας υπάρχουν και στοιχεία Μετεωρολογίας».

γ΄ Θεοδοσίος ο Κορυδαλλεύς (1563)

Μητροπολίτης Ναυπάκτου και ῥρης. Γεννήθηκε στην Αθήνα περί το 1563. Αριστοτελικός φιλόσοφος και επιφανέστατος διδάσκαλος και συγγραφέυς.

Έγραψε· α) «Υπομνήματα και ζητήματα εις την περί του ουρανού πραγμάτων», β) «Γεωγραφικά ή περί Κοσμου και των μερών αυτού». Αυτό το σύγγραμμα φέρεται και με το τίτλο «Περί Αστρολογίας και Σύνοψις εισαγωγικότερα εις Γεωγραφίαν».

δ΄ Γεώργιος Κορέσσιος.

Περίφημος Χίος λόγιος, ιατρός, θεολόγος και φιλόσοφος του β΄ μισού του ΙΣΤ΄ αιώνας.

Εδίδαξε στο Πανεπιστήμιο της Πίζης στην Ιταλία. Κατά το διάστημα της καθηγεσίας του συγκρούσθηκε με τον μέγα μαθηματικό και αστρονόμο της εποχής Γαλιλαίο, που edίδασκε στο ίδιο Πανεπιστήμιο.

ε΄ Βησσαρίων Μακρής.

Ηγούμενος της Ιεράς Μονής του Αγίου Γεωργίου των Λυκαϊαδών επί του όρους Μιτσικέλι της Ηπείρου της Ιεράς Μητροπόλεως Ιωαννίνων. Συγκαταλέγεται στους λογιώτερους κληρικούς του ιζ΄ αιώνας διδάσκαλος και συγγραφέυς πολυγραφώτατος. Γεννήθηκε στα Γιάννενα το 1635.

Στα ανέκδοτα έργα του σε χειρόγραφα υπάρχουν μαθηματικά και αστρονομικά μελετήματα του ανδρός.

στ΄ Μεθόδιος Ανθρακίτης.

Πεπαιδευμένος κληρικός. Εγεννήθη περί το 1660 στη Καμινιά Ζαγορίου Ηπείρου.

Εσπούδασε στη Βενετία επί πολλά έτη μαθηματικές επιστήμες και διεκρίθη ως δάσκαλος. Συνέβαλε στην εκπαιδευτική μεταρρύθμισι, όπου για πρώτη φορά εισήγαγε στην Ελλάδα τις μαθηματικές επιστήμες.

Από τα επιστημονικά εγχειρίδια του διασώθηκε πλήρες το υπό τον τίτλον «Οδός Μαθηματική».

ζ΄ Μελέτιος, Μητροπολίτης Αθηνών.

Εγενήθη το 1661 στα Ιωάννινα. Υπήρξε εκ των σοφωτέρων και λογιωτέρων μορφών της εποχής του. Διακρίθηκε ως άνδρας πολυμαθέστατος και συγγραφέυς πολυγραφώτατος.

Συνέγραψε μεταξύ άλλων και μαθηματικά συγγράμματα, όπως το «Γεωγραφία παλαιά τε και νέα».

η΄ Χρυσάνθος ο Νοταράς.

Πατριάρχης Ιεροσολύμων, διαπρεπής Ιεράρχης και αστρονόμος. Γεννήθηκε το 1663. Υπήρξε πολυγραφώτατος σε συγγράμματα γεωγραφικού, ιστορικού, μαθηματικού και κυρίως εκκλησιαστικού περιεχομένου. Μεταξύ αυτών αναφέρουμε ενδεικτικά τα εξής· «Εισαγωγή εις Γεωγραφικά και Σφαιρικά». «Ιστορία και περιγραφή της Αγίας Γης και Αγίας Πόλεως Ιερουσαλήμ». «Πίναξ Γεωγραφικός της τε πάλαι και νέας απάσης εγνωσμένης Γης». «Ερμηνεία και καταγραφή του τεταρτημορίου της σφαίρας».

θ΄ Γεώργιος Σουγδουρής.

Σοφός κληρικός και δάσκαλος που έζησε και έδρασε στα Γιάννενα κατά το β΄ ήμισυ του ΙΖ΄ και στις αρχές του επομένου ΙΗ΄ αιώνας.

Εδίδαξε στα Γιάννενα και τις θετικές επιστήμες Φυσική και Μαθηματικά.

ι΄ Μπαλάνος Βασιλόπουλος.

Διαπρεπής κληρικός, δάσκαλος και συγγραφέας. Γεννήθηκε το 1694. Έδρασε κυρίως στα Γιάννενα. Κατέχει όλως εξέχουσα θέση στη χορεία του δασκάλων του Γένους κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Υπήρξε δεινός μαθηματικός και φιλόσοφος. Ως δάσκαλος ο Μπαλάνος διέπρεψε κυριώτατα στη διδασκαλία των μαθηματικών.

Ο Ιώσηπος Μοισιόδαξ εκφραζόμενος επαινετικώς περί αυτού λέγει, ότι ανεδείχθη « εν πολλοίς άλλοις δοκιμώτερος και εν τοις μαθηματικοίς αριστεύων » και ότι « διήλθεν εν δυσί τόμοις όλοις περί των στοιχείων του Ευκλείδου, περί των προβλημάτων του Αρχιμήδους, περί της Τριγωνομετρίας, είτε της επιπέδου είτε της σφαιρικής, περί των τμήσεων των κωνικών ».

Συνέγραψε την μελέτη « Η οδός Μαθηματική » περιέχουσα τις κυριώτερες πραγματείες των μαθηματικών, ήτοι Στοιχεία του Ευκλείδου, Σφαιρικό κατά Θεοδοσίου, Γεωμετρία θεωρητική, Τριγωνομετρία πρακτική κ.λπ.

ια΄ Δωρόθεος ο Λέσβιος.

Κληρικός εκ Λέσβου. Εγενήθη περί το 1700. Επιφανής φιλόσοφος και διευθυντής της Πατριαρχικής Ακαδημίας Κωνσταντινουπόλεως.

Συνέγραψε το « Περί των αρχών της περιπατητικής φιλοσοφίας κατά Νεύτωνα και των μηχανικών φυσιολόγων ».

ιβ΄ Ευγένιος Βούλγαρις.

Αρχιεπίσκοπος Σλαβινίου και Χερσώνος. Διαπρεπής κληρικός και δάσκαλος του Γένους. Γεννήθηκε στην Κέρκυρα το 1716.

Αναγνωρίζεται ότι είναι από τους δραστηριωτέρους και πολυγραφωτέρους των δασκάλων του Γένους. Προείχε από τους συγχρόνους του λογίους και κατέστη το κέντρο της διανοητικής και πνευματικής κινήσεως των Ελλήνων. Έγραψε τα εν συνεχεία έργα · « Μαθηματικών στοιχείων αι πραγματεΐαι... » « Περί του συστήματος του παντός ». Στα έργα του συγκαταλέγονται και οι μεταφράσεις: « Φυσική » Ιωάννου Φρειδερίκου Βουκέρερ. « Αριθμητική και Γεωμετρία » Βολφίου. « Εισαγωγή εις τα αριθμητικά ». « Αριθμητικά στοιχεία ». « Στοιχεία Γεωμετρίας ».

ιγ΄ Ιώσηπος Μοισιόδαξ.

Γεννήθηκε μεταξύ των ετών 1725-1730 στο χωριό Τσερανβόδα Δοβρουτσάς της Βουλγαρίας. Χειροτονήθηκε Διάκονος και έλαβε το όνομα Ιώσηπος. Δάσκαλος και συγγραφέας.

Στο φυλλάδιό του « Σημειώσεις Φυσιολογικές » ασχολείται με την ερμηνεία □ από εμπειρική και ορθολογική σκοπιά □ μετεωρολογικών φαινομένων, όπως εκείνων της παρατεταμένης ομίχλης και του επίμαχου για τον 18ο αιώνα ζητήματος των παλιρροιών.

Άλλες απόψεις του για την επιστήμη και την φυσική φιλοσοφία αναπτύσσει στο έργο του « Θεωρία της Γεωγραφίας », όπου τάσσεται υπέρ της ηλιοκεντρικής θεωρίας αναφέροντας επιχειρήματα προς στήριξί της.

Συνέγραψε και μία « Αριθμητική ». Συνέταξε τα « Στοιχεία Μαθηματικών και Φυσικής ». Μετέφρασε τμήμα των « Μαθηματικών Στοιχείων » του Tacquet (μέχρι και την Τριγωνομετρία) και των Μαθηματικών του Caille. Ανέκδοτο παραμένει το σύγγραμμά του « Επιτομή Αστρονομίας κατά τους Νεωτέρους ».

ιδ΄ Νικηφόρος Θεοτόκης.

Αρχιεπίσκοπος Σλαβινίου και Χερσώνος. Γεννήθηκε το 1730 στην Κέρκυρα. Έλληνας κληρικός από τους διαπρεπέστερους της προεπαναστικής περιόδου με αξιοζήλευτη δασκαλική και συγγραφική δράση.

Συνοπτικώς το συγγραφικό έργο του Θεοτόκη έχει ως ακολούθως · « Στοιχεία Φυσικής εκ νεωτέρων συνεργανισθέντα ». « Στοιχεία Μαθηματικά τόμοι τρεις ». « Στοιχεία Γεωγραφίας ».

Στα ανέκδοτα έργα του συμπεριλαμβάνονται · « Αριθμητική ». « Περί ηλεκτρικής δυνάμεως ». « Περί μετώρου φυσικής ». « Γεωγραφία συντομος ». « Γεωμετρία ».

ιε΄ Κοσμάς Μπαλάνος.

Διαπρεπής κληρικός και δάσκαλος. Γεννήθηκε στα Ιωάννινα το 1731.

Εξεδόθη το σύγραμμά του « Εκθεσις συνοπτική Αριθμητικής, Άλγεβρας και Χρονολογίας ».

ιστ΄ Ιωάννης Πέζαρος.

Ιερέυς, διδάσκαλος και οικονόμος της Μητροπόλεως Λαρίσης. Εγεννήθη στον Τυρναβο μεσούντος του ΙΗ΄ αιώνας.

Ο φημισμένος στην εποχή του Λαρισαίος ιερέυς και δάσκαλος δίδασκε στους μαθητές του άπασα την διδακτέα ύλη. Στην έκτη τάξι τα Μαθηματικά και την Φυσική.

ιζ΄ Δωρόθεος ο Πρώιος.

Εθνομάρτυς που συγκαταλέγεται στους σπουδαιότερους λόγιους Ιεράρχες του ΙΘ΄αιώνος. Μητροπολίτης Φιλαδελφείας και Αδριανουπόλεως. Γεννήθηκε στα μέσα του ΙΗ΄αιώνος.

Εδίδαξε στη Σχολή της Χίου και διηύθυνε την νέα Σχολή του Γένους στην Κωνσταντινούπολι στην οποία εδίδαξε Φυσικά, Μαθηματικά και Γεωμετρία.

ιη΄ Στέφανος Δούγκας.

Κληρικός που γεννήθηκε στο β΄μισό του ΙΗ΄αιώνος. Μετέβη στην Γερμανία όπου εσπούδασε φιλοσοφία και μαθηματικά στην Γοτίγγη, Ιένη και Χάλη.

Συνέγραψε το δίτομο έργο «Στοιχεία Αριθμητικής και ΄λγεβρας». Ανέκδοτα παραμένουν τα έργα του «Φυσική» και «Αισθητική».

ιθ΄ Δανιήλ Φιλιππίδης.

Λόγιος ιερομόναχος και συγγραφεύς που θεωρείται μεταξύ των προδρόμων της νεοελληνικής αναγεννήσεως. Γεννήθηκε το 1758 στις Μηλιές του Πηλίου.

Έγραψε τις μελέτες: «Γεωγραφία νεωτερική». «Επιτομή Αστρονομίας».

Μεταφράσεις του έργου του Ιερωνύμου Χαλάνδ Αστρονομία. Μετέφρασε το έργο του Γασπάρεως.

κ΄ Γρηγόριος Κωνσταντάς

Επιφανής λόγιος κληρικός. Γεννήθηκε στις Μηλιές του Πηλίου το 1758. Εφοίτησε στην Αθωνιάδα, στη Σχολή της Χίου, στην Μεγάλη του Γένους Σχολή στην Αυθεντική Σχολή του Βουκουρεστίου, όπου διδάχθηκε και τα νεωτερικά μαθήματα ήτοι Γεωγραφία του Θεοδότου και το επίτομο μαθηματικό του Σεγνέρου.

Στην Βιέννη δίδαξε μαζί με τον εξάδελφό του Δανιήλ Φιλιππίδη τον πρώτο τόμο της Γεωγραφίας στην καθομιλουμένη γλώσσα. Υπήρξε αναμφιβόλως μία από τις σπουδαιότερες πνευματικές και ηθικές φυσιογνωμίες της νεώτερης ιστορίας μας με δράσι πολυμερή, ευρεία και αποδοτική στο στάδιο των εθνικών αγώνων και της παιδείας, στους οποίους πρωταγωνίστησε με αξιοθαύμαστη επιμονή και ενεργητικότητα και με βαθειά πάντοτε επίγνωσι της αποστολής και του χρέους του.

Από κοινού με τον ΄νθιμο Γαζή και τον Δανιήλ Φιλιππίδη, με τους οποίους ήταν συμπολίτες και στενότεροι συγγενείς (ήσαν πρωτοξάδελφοι) ανήλθαν στις υψηλότερες κορυφές της διανοήσεως και των πνευματικών κατακτήσεων και απέβησαν διεθνείς σχεδόν πνευματικές προσωπικότητες και ταυτοχρόνως φλογεροί και δημιουργικοί δάσκαλοι.

κα΄ Ανθιμος Γαζής.

Κληρικός, δάσκαλος του Γένους από τους μεγαλωνύμους, που έδρασαν προεπαναστικώς και κατά την διάρκεια του αγώνος. Γεννήθηκε στις Μηλιές του Πηλίου το 1758.

Ο Γαζής διαπνεόταν από σφοδρό για την παιδεία έρωτα και πιστεύοντας, ότι η πνευματική ανάπτυξι των απανταχού Ελλήνων θα καταστούσε το Γένος ικανό να κατευθύνει την μοίρα του, επιδιώκει με την έκδοσι βιβλίων την πνευματική αναγέννησι των υποδούλων.

Εκδίδει το 1800 τον «΄τλαντα» περιέχοντα καθολικούς γεωγραφικούς πίνακες της υδρογείου σφαίρας. Το 1801 εκδίδει τον «Πίνακα γεωγραφικών της Ευρώπης». Το ίδιο έτος εκδίδει την Carte de la Gr èce με το πρόσθετο τίτλο «Πίναξ γεωγραφικός της Ελλάδος με τα παλαιά και τα νέα ονόματα ». Το 1802 εξέδωκε τον «Πίνακα Γεωγραφικών της Ασίας», την «Σύνοπι των κωνικών τομών Γονίδωνος του Γρανδή» και την «Χημική Φιλοσοφία, του Φουρναρά». Το 1803 την «Επιτομή της Αστρονομίας» του Λαλάνδ και «Αναλυτική πραγματεία των κωνικών τομών» του Καϊλλέ. Το 1804 πλουτίζει με σημειώσεις και σχέδια την «Γεωγραφίαν» του Νικηφόρου Θεοτόκη. Επανεκδίδει το 1807 την «Γεωγραφίαν του Αθηνών Μελετίου».

κβ΄ Βενιαμίν ο Λέσβιος.

Ιερομόναχος από τους επιφανέστερους λογίους και δασκάλους. Γεννήθηκε στο Πλωμάριο της Λέσβου το 1762.

Στα εκδοθέντα έργα του περιλαμβάνονται· α) «Στοιχεία Αριθμητικής» (Α΄ μέρος) β) «Γεωμετρία Ευκλείδου, στοιχεία εις δύο τόμους». Έγραψε Φυσική και ΄λγεβρα.

Στην δεύτερη ενότητα ενέταξα τους κληρικούς που δίδαξαν ή διηύθυναν τις διάφορες ονομαστές Σχολές των δύο εκατονταετηρίδων (ΙΣΤ΄ και ΙΖ΄) όπου εδιδάσκοντο τα «νεωτερικά μαθήματα»,

α΄. Κύριλλος Λούκαρις, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (1572)

β΄. Σωφρόνιος Καλλονάς

γ΄. Βικέντιος Δαμωδός (1676)

δ΄. Κριτίας, οφφικιάλος διδάσκαλος της Μεγάλης Σχολής του Γένους και Μέγας Εκκλησιάρχης (1690)

ε΄. Ιάκωβος ο Κύπριος, διάκονος και λόγιος (τέλη του ΙΖ΄αιώνος)

στ΄. Ιερόθεος Δενδρινός (1697)
 ζ΄. Σαμουήλ ο Χαντζερής, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (1700)
 η΄. Ιάκωβος ο Αναστασίου (ΙΗ΄ αιών), εκ των επιφανών διδασκάλων και ιεροκηρύκων
 θ΄. Νικόλαος Τζερτζούλης (1703)
 ι΄. Γεράσιμος ο Χαλεπίου (1712)
 ια΄. Νεόφυτος ο Καυσοκαλυβίτης (1713)
 ιβ΄. Μακάριος Καλογεράς (1713)
 ιγ΄. Καισάριος (Κωνσταντίνος) Δαπόντες (1714),
 ιδ΄. Δημήτριος Καταρτζής ή Φωτιάδης
 Μέγας Λογοθέτης, σεβάσμιος πατριάρχης των λογίων (1720-1725)
 ιε΄. Αθανάσιος ο Πάριος (1722), ο « εν πάσιν πρωτεύων»
 ιστ΄. Κυπριανός, Πατριάρχης Αλεξανδρείας (1723) εκ Κύπρου
 ιζ΄. Μακάριος ο Νοταράς (1731), Μητροπολίτης Κορίνθου
 ιη΄. Δανιήλ Κεραμεύς (α΄ μισό του ΙΗ΄ αιώνας),
 ιθ΄. Αντώνιος Μαρτελάος (1754)
 κ΄. Νεόφυτος Δούκας, πολυγραφώτατος λόγιος (1760)
 κα΄. Επιδάμιος ή Στέφανος Δημητριάδης, λόγιος (1760)
 κβ΄. Γεράσιμος ο Γ΄, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ο Κύπρος (1765)
 κγ΄. Ιγνάτιος, Μητροπολίτης Ουγγροβλαχίας (Βουκουρεστίου) (1766)
 κδ΄. Νεόφυτος Βάμβας (1770)
 κε΄. Κωνσταντίνος Οικονόμος, ο εξ Οικονόμων (1780)
 κστ΄. Θεόφιλος Καΐρης (1784)
 κζ΄. Κοσμάς Φλαμιάτος (1786)
 κη΄. Κωνσταντίνος Τυπάλδος (1795), Μητροπολίτης Σταυρουπόλεως
 κθ΄. Διονύσιος Επιφαναΐδης (1802)
 λ΄. Ιγνάτιος Λαμπρόπουλος (1814)
 λα΄. Θεόκλητος Φαρμακίδης (1784)
 λβ΄. Ζωσιμάς Εσφιγμενίτης (1835).
 Στην τρίτη ενότητα ενέταξα τους φημισμένους λογίους αυτής της εποχής που είτε κατήγοντο από ιερατικούς προγόνους είτε είχαν διδασκάλους τους τους λογάδες του Γένους μας είτε διδάξαν στους φημισμένους Σχολές του Γένους που λειτουργούσαν με ευθύνη της Εκκλησίας και εδιδάσκοντο οι νέες γνώσεις·
 α΄. Γεώργιος Κορέσιος
 β΄. Γεράσιμος ο Βυζάντιος (ΙΗ΄ αιών)
 γ΄. Ιωάννης Δημητριάδης ή Σκλαβόπουλος (ΙΗ΄ αιών)
 δ΄. Ιωάννης Καρυοφύλλης (ΙΖ΄ αιών)
 ε΄. Βασίλειος Κουταληνός (β΄ μισό ΙΗ΄ αιώνας)
 ζ΄. Σέργιος Μακραΐος (1734-1740)
 η΄. Αλέξανδρος Μαυροκαδράτος (1641-1711)
 θ΄. Νικόλαος Μαυροκορδάτος (1670-1730)
 ι΄. Αλέξανδρος ο εκ Τυρνάβου ή Τυρναβός (1711-1761)
 ια΄. Παναγιώτης Κοδρικάς (1750-55)
 ιβ΄. Αθανάσιος Ψαλίδας (1767)
 ιγ΄. Κωνσταντίνος Κούμας (1777)
 ιδ΄. Γεώργιος Γεννάδιος (1786)
 ιε΄. Ιακώβος ο Αργεΐος (...)
 ιστ΄. Σπυρίδων Ασάνης (...)
 Δεν αγνοούμε, ότι όλοι αυτοί οι λογάδες που αναφέρθησαν ανήκαν σε διαφορετικές σχολές σκέψεως, ότι μερικοί λόγοι συνεκρούσθησαν μετά μεγάλης σφοδρότητας με τους ομοτίμους τους για τις ιδέες τους, ότι και άλλων οι ιδέες αποδοκιμάσθησαν.
 Το κοινό χαρακτηριστικό όλων είναι, ότι προώθησαν τις νέες επιστήμες και τις ενέταξαν στο εκπαιδευτικό σύστημα των υποδούλων Ελλήνων που δεν ήταν ενιαίο και με αναλυτικά προγράμματα, που ήταν αναγκαίο όμως να περιλαμβάνει και τις νέες γνώσεις.
 Ευχαριστούμε την Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας που αποδέχθηκε την εισήγησι της Ειδικής Συνοδικής Επιτροπής Ευρωπαϊκών Θεμάτων και ενέκρινε την σύγκλησι της παρούσης Ημερίδος.

Ευχαριστούμε ιδιαίτερώς τον Μακαριώτατο Αρχιεπίσκοπο Αθηνών κ. Ιερώνυμο για την παρουσία του στην Ημερίδα και τους λοιπούς Σεβασμιωτάτους Αρχιερείς που ευλογούν με την παρουσία τους τις εργασίες της.

Ευχαριστούμε τα μέλη της Ειδικής Συνοδικής Επιτροπής Ευρωπαϊκών Θεμάτων δια την συμβολήν τους εις την προετοιμασίαν της παρούσης Ημερίδος.

Ευχαριστούμε τους Εντιμολογιωτάτους Διευθυντές των Γραφείων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που προθύμως συνεργάζονται σε Προγράμματα κοινού ενδιαφέροντος και σκοπού με την Επιτροπή μας και κατ' ε πέκτασι με την Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος.

Ευχαριστούμε τους Εντιμωτάτους Προέδρους του Εθνικού Αστεροσκοπείου Αθηνών και του Πλανηταρίου Ευγενιδείου Ιδρύματος τους συνδιοργανωτές της Ημερίδος αυτής.

Ευχαριστούμε ιδιαίτερώς τους εισηγητές της Ημερίδος, που ανέλαβαν, παρά τον φόρτο των εργασιών τους, να παρουσιάσουν τις εισηγήσεις τους.

Ευχαριστούμε και όλους τους παρόντες που προσήλθαν στις εργασίες της Ημερίδος.

«Τω δε δυναμένω υπέρ πάντα ποιήσαι υπερεκπερισσού ων αιτούμεθα η νοούμεν, κατά την δύναμιν την ενεργουμένην εν ημίν, αυτώ η δόξα εν τη εκκλησία εν Χριστώ Ιησοῦεις πάσας τας γενεάς του αιώνος των αιώνων· αμήν » (Προς Εφεσίους γ' 20-21).